

Notes disperses sobre els pirinencs: de quina economia som?

Havíem comprovat que la gent del Pirineu teníem com a base guanyar-nos la vida del camp, és a dir del treball agrícola, del ser pagès, de ser boscaires, de ser ramaders, o fent tot allò que vagi lligat a les feines que de sempre estaven emparentades amb els treballs de la terra.

Podríem, doncs, dir que aquesta manera de guanyar-se la vida podria ser l'economia rural, és a dir, mirar de treure un rendiment en tot allò que la terra pot aportar als que viuen cuidant-se que doni un rendiment econòmic el cultiu del camp amb més o menys fortuna.

Però s'ha demostrat que aquesta economia rural ara dóna poc..., que no serveix per guanyar-se la vida com ho fan altres capes de la societat i que la ruresa és simptomàtica de treballs manuals que no es poden fer enlloc més que al camp o a la muntanya, i alguns tan sols al Pirineu. Es tracta, doncs, d'una economia basada en el terreny propi o comunal, que tingui herba o bosc, canals d'irrigació o rieres, llocs plans per llaurar i plantar; i també, de comprar i vendre animals domèstics, porcí, boví, cavallar, i gallines i conills; i també productes de l'hort, i tot això dins d'un mercat que es desdibuixa. Vendre i comprar dins d'un clos que en el millor dels casos abarca una comarca, una capital muntanyenca, amb una fira fixada a voltes des de l'edat mitjana...

Però tot això era abans, quan les comarques pirinenques eren comarques enterament rurals, d'economia rural, de vida rural, de comunicacions rurals, de transports rurals, que combinaven amb línies ferroviàries lentes si és que n'hi havia, i d'autobusos rònecs, on la gent transportava molts productes i aviram cap al mercat. En definitiva, tot era pensat i subordinat a les trobades de fira del cap de comarca. Ara ens queda de tot això una mostra.

I la llet? La llet ja és una altra cosa. Els ramaders de llet tenen una organització diferent dins d'aquest sistema econòmic; tenien i tenen algunes vaques amb una organització potser matussera, però eficaç per munyir-les dos cops al dia i traslladar la llet a la

Alfred Pérez-Bastardas, historiador.
Vicepresident de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, i membre del Grup de Recerca de Cerdanya, de l'Associació Llibre del Pirineu, i membre de APIA.

cooperativa o bé a la central lletera, que són els que la compren. Un cercle econòmic complet. Avui dia continua sent així, però amb algunes variants. Alguns pagesos elaboren derivats de la llet amb èxit; formatges i iogurts, mantega i altres productes des de la pròpia cabana ramadera (vaques i ovelles), i ho comercialitzen força bé, i molts es presenten a concursos i han guanyat molts premis de formatgeria que indiquen que aquesta economia rural té un vessant comercial protoindustrial que canvia les coses.

I és a mitjan del segle xx, i sobretot quan les vies d'accés s'obren a un trànsit ràpid i millor, no pas en l'aspecte ferroviari, però sí en el trànsit circulatori de cotxes i busos, que aquella manera de guanyar-se la vida es va anant transformant en adequar-se en serveis que ocupen les feines que el turisme demana; i d'aquella *economia rural primària* es va passant als serveis dedicats a donar al turisme que arriba a les comarques pirinenques unes estades que van lligades al món de la muntanya, sigui a l'hivern amb la neu o a l'estiu amb l'excursionisme i el lleure i les xarxes que s'han anant organitzant per ensenyar els indrets i els recorreguts per a gent que vol caminar, anar a cavall, o en BTT, i també amb jeeps i altres vehicles tot terreny. Alguns autors creuen, com Xavier Febrés quan descriu en el seu llibre *El Pirineu: frontera i porta de Catalunya*, (1984), que hi havia ja aleshores massa estacions d'esquí, en un perímetre que va d'Andorra-Cerdanya-Capcir, i això que l'estat francès en va limitar el "desori consumat"; ara ja n'hi han un parell de tancades..., sembla que per una gestió deficitària. Hem passat del viure agrícola al viure del turisme, a una economia basada sobre els visitants, mentre es menystenia o quedava arraconada l'agrícola i encara aguanta la ramadera. Potser la Cerdanya agrícola que ens queda podria aguantar com a parc temàtic... I entremig la variada gamma dels serveis per a aquests nous visitants, compradors de terrenys, d'immobles, de lleure i no tant de demanda cultural, és a dir dels que voldrien que el gran patrimoni pirinenc no fos simplement un apartat vell i desconegut sinó un amic dels tresors culturals que les comarques pirinenques valorin com una crida a la visita molt desconeguda que es té i que cal donar a conèixer.

Pot doncs suplir l'economia dels visitants la rural? Tan sols en certa manera, perquè la turística arriba durant uns dies a la setmana i sempre a batzegades. Necessitem que l'alt Pirineu disposi també de totes les connexions modernes que les ciutats tenen (ja ens ha arribat el gas natural), les connexions a internet, de les xarxes de comunicació tant potents com les de ciutat, de les telemàtiques, dels mitjans audiovisuals com a tot arreu, de la premsa comarcal, no tant sols de la que ajuda a comercialitzar el negoci immoble, que en un moment determinat pot esdevenir obsolet, sinó de la xarxa cultural de premsa per tal que el Pirineu s'expressi i pugui fer sentir la seva veu com ho fan les altres comarques, i sobretot d'instruments econòmics que donin feina a partir del desenvolupament de les seves riqueses naturals, paisatgístiques, culturals, turístiques, gastronòmiques i lligades a les noves tecnologies i serveis.

Fer-hi venir gent els caps de setmana és el corrent natural des de principi del segle xx, però fer que les comarques del Pirineu atreguin gent de les zones catalanes de més població per quedar-se a viure al Pirineu i per tant que tinguin un mitjà de guanyar-s'hi la vida és tota una altra cosa. I no perquè no hi hagi llocs buits, despoblats, que poden servir per reubicar aquells que es vulguin instal·lar de nou al Pirineu. Si hi afegim que potser

és possible fer de les essències culturals una indústria pionera en les valls pirinenques s'afermaria una certa economia nova amb bases rurals i esperit cultural, que sembla que ara vagi augmentant al Pirineu. Si hi afegim els esports de la neu, i de la muntanya, lligats al paisatge i la natura, com una empenta cultural en la seva ja puixant atracció vers els vessants de premsa i publicacions, potser podria satisfer molts perquè provin de quedar-se al Pirineu.

Però quant de temps han durat els assajos de premsa i revistes autòctons al Pirineu? A Cerdanya, per exemple, poquet i a Andorra també, malgrat la protecció estatal. Tant sols la premsa gratuïta que va lligada a l'economia immobiliària i/o de propaganda de serveis (*Viure als Pirineus*, *Pànxing*, *Reclam*, etc) té, no dic pas més futur, però s'ha mantingut durant més temps; de fet es manté. Ara mateix a Cerdanya ha plegat la revista *Ceretània*, lligada a l'Institut d'Estudis Cerdans, que passa un moment molt difícil per seguir actuant, i no cal dir l'antiga *Cerdanya i Rufaca*; o les antigues *Pyrénées* o *Àrnica* a les valls d'Àneu; i ara tenim *Lo Banyut d'Organyà* o *Portella d'Andorra*, sense descuidar *Fil Directe* de Montellà i també el Grup Recerca de Cerdanya, que publica en digital dues revistes, *Querol i Ker*, que els augurem una llarga vida, i encara les revistes científiques com *Interpontes* i *Era*, que surten cada dos anys, la primera a l'Urgell i la segona a Cerdanya.

Segurament n'hi ha d'altres a les comarques de l'alt Pirineu i Aran, fetes amb bona voluntat i amb pocs ajuts importants. I tenim diverses associacions culturals molt dinàmiques: la SAC (Andorra), el GRC, l'Institut Comarcal de l'Alt Urgell i d'altres. De premsa diària no cal dir que no n'hi ha pas al Pirineu català; a Andorra es defensen. Les ràdios municipals i les comarcals aguanten, com ho fa Pirineus TV, o Ràdio Andorra i la seva TV. En aquest camp potser podria haver-hi una renovació i expansió amb llocs de treball..., i això depèn molt del moviment cultural i de l'expansió dels mitjans de comunicació.

I si diem que ens falten llibreries al Pirineu?, i que les que hi ha es tanquen, com ara acaba de passar a Osseja i en d'altres poblacions, és una obvietat. No és fàcil, però hem d'inventar i provar noves indústries lligades al paisatge cultural, a la indústria gràfica, turística, alimentària, a la promoció d'un Pirineu que sigui vist com a font primera per a un desenvolupament integral, amb inversions importants per part dels governs regionals i nacionals. Que té perills imminents, com el tancament del fantàstic Tren Groc, que no podem deixar que passi. I pensar que els forns solars han estat una inversió importants durant anys!

Tenim encara en alguns sectors pirinencs algunes iniciatives importants de tipus arqueològic, que a la llarga també seran presents en un recorregut historicocultural, i no cal dir la quantitat de festivals musicals de tota mena, durant l'estiu, acompanyats d'altres manifestacions; i els "petits museus amb encant" que donen una aproximació al que l'economia rural i agrària havia estat. I encara potser podríem demanar que en aquestes comarques de l'alt Pirineu i Aran tinguéssim un centre interpretatiu que com a element integrador de tots els museus aportés l'interès del turisme. I què podem dir de la importància de les activitats de la Seu d'Urgell en l'àmbit esportiu i cultural, amb la magnífica obra d'*El retaule de Sant Ermengol*, que hauria de ser representat durant tot l'estiu, i d'altres manifestacions culturals i cinematogràfiques en pobles i viles com Llívia,

Sallagosa, Osseja, Puigcerdà, Font-romeu, Bellver, Martinet, Bolvir, Estavar, Alp, etc., i l'ampliació dels centres universitaris d'estiu.

En pocs anys, potser una vintena, hi ha hagut una revifalla d'escriptors, que testimonien un ambient cultural força important. Fins i tot, la premsa se n'ha fet ressò moltes vegades amb els més d'una vintena d'articles de Joaquim Nadal i Farreras al *Diari de Girona* i en altres, o els de Xavier García i Pujades al *Punt-Avui*.

I és que al Pirineu s'hi respira literatura muntanyenca, o si voleu cultura de la natura, directament lligada a les fires de llibres d'Organyà, Martinet, Puigcerdà, Alp; o de formatges com la de La Seu d'Urgell, etc. I amb ells tenim alguna editorial, com Salòria, Andorra, Garsineu, El Farell, Pagès, Dalmau, etc, que publiquen aquestes treballs erudits, o literatura de ficció, o també novel·la i assaig. Però podem parlar d'una economia fortament impregnada per la indústria editorial?, crec que no; és fruit d'una irresistible mirada al Pirineu el que fa que molts pirinencs es llencin a l'aventura d'escriure i publicar. I això té connotacions de força importància, tant cultural com des del punt de vista conceptual. A veure si també es pot ampliar a l'econòmic, social i polític.

Perquè encara no tenim un estudi assaig del nivell de *Nosaltres, els valencians*, de Joan Fuster, amb un *Nosaltres, els pirinencs* que n'examini la gent del Pirineu i la seva vida, i reforci més l'economia literària. Aquest moviment, que sempre ha tingut una certa presència, que es modernitzi i es transformi en una força cultural que li doni projecció de país i que baixi cap a la plana..., perquè, proporcionalment als seus habitants, les comarques del Pirineu publiquen més llibres que les altres. I no és estrany que un grup anomenat Associació Llibre del Pirineu en faci cada any un catàleg a tot color "bellament editat i bellament il·lustrat" com diu Quim Nadal en el seu darrer article sobre *Cerdanya, recerca i patrimoni* per reivindicar-se i per fer conèixer aquestes publicacions pirinenques. Però què és tot això, quan des del Congrés de Cultura Catalana ja es va crear el GAP (Grups de l'Alt Pirineu) el 1976 per estudiar i denunciar la situació precària que anava avançant a les comarques pirinenques i l'oblit per part de les administracions, i com començaven a manifestar-se estudis de conjunt amb tesis doctorals, com *El desenvolupament del capitalisme i les comarques rurals de Catalunya: el cas d'Alt Pirineu*, dels autors M. Arqué, A. Garcia, X. Mateu (1979), o l'opuscle *La véritable Catalunya mil·lenària agonitza* (1989), editat pel Centre d'Estudis del Pallars, el Grup d'Opinió de Cerdanya, l'Ateneu Urgellenc i els Grups de l'Alt Pirineu.

I tenien raó, ja que l'anomenada *crisi identitària* ja es feia evident, però els fets se succeïen lentament. Ja fa un parell d'anys es va aconseguir l'obertura de l'Hospital Transfronterer de la Cerdanya i també fa poc l'escorxador de Cerdanya, que dona vida a aspectes agroalimentaris i que donen –encara que lentament– servei als dos territoris cerdans.

Del sistema ferroviari no cal pas parlar-ne; estem on érem a mitjan segle xx o potser molt més enrere; i a part el túnel ferroviari del Pimorent, construït pels francesos, no hi ha hagut gaires millores. El túnel del Cadí ha sigut el motor del modern desenvolupament tant cerdà com d'altres comarques pirinenques que hi fan frontera, com Andorra. Crec que es pot dir que la Cerdanya francesa durant el segle xx es va desenvolupar més ràpid en els camps tant turístics com esportius; esmentem només el Gran Hotel, el Tren Groc, el centre

esportiu de Font-romeu, etc. A la baixa Cerdanya ha calgut el túnel del Cadí. I després d'un ràpid repàs per totes les possibles fonts econòmiques –agricultura, ramaderia, llet, carn, i les indústries antigues extractives de ferro marbres, i fabricació d'estris amb guix i argila, alguna fàbrica de pastes (Pobla de Segur), amb les antigues fargues, amb mines i molins fariners, les serradores hidràuliques i els oficis derivats, indústries de filats de llana, amb petites fàbriques tèxtils (Puigcerdà, per exemple), fabricants de ratafies i aiguardents–, totes quasi ja superades, aleshores de quina economia parlem? Quina és l'economia muntanyenca del Pirineu? És potser una economia agrícola?, rural?, turística? O és la que ha anat subsistint a partir de final del segle XIX i principis del XX, fins que va arribar el turisme?

Crec que ara estem en condicions de veure que l'economia muntanyenca és la que el nou turisme de masses (a Cerdanya, a Andorra, a la Vall d'Aran, a l'Alt Urgell) ha anat imposant mentre desplaçava els pirinencs de la tradicional agrària, potser no en totes les comarques de muntanya pirinenca, però en algunes sí i de forma abassegador.

Així, l'economia muntanyenca en aquests indrets diria que és simplement la producció dedicada al turisme, que pot incloure la d'hivern (neu, esquí) i la d'estiu (mentre faci bo) en els mesos de calor, és a dir juliol i agost; la resta és subsistència, que potser podríem aprofitar com a element d'interès turístic.

Una economia muntanyenca ja no significa viure de les activitats agropecuàries, sinó de la que està al servei dels visitants, del turisme aportat per les grans aglomeracions de la plana que puguen per passar-hi un temps determinat. És, doncs, una economia turística sense una producció per vendre, tret que la natura que ja teníem de sempre la vulguem anar venent com a complement cultural, sense però transformar-la en una mercaderia que ens serveixi per viure com a negoci. Ho serà mentre arribin els compradors, però si un dia no puguen, el negoci s'acabarà. Aquesta *indústria econòmica turística* s'ha de transformar en una economia integrada a la muntanya pirinenca, amb una dosi de valentia susceptible de ser assimilable a qualsevol indústria permanent i necessària. El mercat turístic de l'hoteleria i la restauració crec que han millorat molt i són competitius els caps de setmana... Recordo ara que visitants anglesos que havien anat a final del segle XIX a Andorra s'estranyaven que en marxar de les rudimentàries pensions les noies els regalaven un ram de flors! I ells quedaven encantats de l'hospitalitat... per més rudimentària que fos, com ho expliquen els pirineistes anglesos Spender i Smith que resseguien el Pirineu a finals del segle XIX. I no entrarem ara a assenyalar també els nostres pirineistes més destacats, que van ensenyar-nos tantes coses del Pirineu (Maurice Gordon, Juli Solé i Santaló, Jacint Verdager, Emmanuel Brousse, Albert Salsas, J. M. Guilera, Cèsar August Torras) i tants erudits que ens han ensenyat el patrimoni, com Maties Delcor, Marcel Durliat, Ainaud de Lasarte, Jean Sarrete, Joaquim Folch i Torres, Oriol Mercadal, Antoni Pladevall, etcètera. Però la literatura pirinenca ens explica una cosa que no sabíem: "Vaig veure que havíem estudiat el Pirineu –ens diu Xavier Campillo a *Geografia i literatura a l'Alt Pirineu català* (1992)– però que no coneixíem els pirinencs, que hi havia un aspecte cabdal dels fets que havíem deixat de banda i que calia tractar". I "la pregunta fonamental que em feia – escriu Campillo– era: com ha viscut aquesta gent la anihilació de la seva societat (vol dir de la

seva relació econòmica amb la natura), del seu món viscut? Així em vaig plantejar –conclou Xavier Campillo– l'objectiu d'analitzar la crisi de la muntanya *des de dintre*". Per això ens urgeix, l'estudi a què em referia abans, *Nosaltres, els Pirinencs*.

Però seguim. Ara em vénen al cap algunes indústries pioneres que en un moment determinat es van establir al Pirineu. Parlo per exemple dels fabricants de galetes Birba (1893), que van muntar la fàbrica a Camprodon, o el de la Cooperativa lletera del Cadí (1915), que de la mà de Josep Zulueta va establir-se a la Seu d'Urgell, o de fabricació de pastes, formatges artesanals i mantega Carbonell a Gorguja, a Llúvia; l'explotació de salines a Gerri, i ara també els balnearis (els Banys de Sant Vicenç, les Escaldes, Llo, Enveitg, Dorres, etc.) i l'hostaleria d'abans i d'ara, alguna desapareguda, d'altres de noves i adequades a les necessitats actuals. I en l'elaboració de formatges i derivats làctics que entre l'Urgell i la Cerdanya-Baridà, ja en són una colla. I sense menysprear la cria cavallar i de boví per a la carn i derivats.

En definitiva, l'economia actual al Pirineu es podria resumir en una economia entregada al turisme d'hivern i d'estiu, un cop superada la massiva fase immobiliària en algunes comarques, que han gaudit d'elements per suplir la vella economia a l'entorn de l'agricultura i ramaderia. Sembla que per ara no hi ha cap més alternativa. La resta són assajos que no deixen de confirmar aquesta situació actual. Però potser ens cal pensar i valorar alternatives que ajudin a diversificar aquesta entrega total a l'economia de turisme i intentar obrir-se a d'altres camins, que ara per ara no s'entreveuen tan clars. Però corre pressa.